

HARCERSTWO WOBEC RZECZYWISTOŚCI PRL

W polskim ruchu harcerskim – w jego stułetniej historii – toczył się spór ideowy o to, czy harcerstwo ma służyć wychowaniu patriotycznemu, czy raczej ma być ruchem państwowym. Spierali się elswowie z zarzewiakami¹, instruktorzy związani z ruchem narodowym z piłsudczykami, Hufce Polskie z Szarymi Szeregami. Spór ten stanowił również tło działań „harcerstwa niepokornego” w Polsce rządzonej przez komunistów.

Postawa negacji rzeczywistości lat czterdziestych i późniejszych wynikała z doświadczeń instruktorów harcerstwa na Rusi w latach 1917–1919. Pisał o tym w roku 1943 hm. RP Henryk Glass – wieloletni członek Naczelnej Rady Harcerskiej ZHP, naczelnik Głównej Kwatery Męskiej ZHP, a także twórca Centralnego Biura Porozumienia Antykomunistycznego, redaktor „Walki z Bolszewizmem”, członek Rady Naczelnej Hufców Polskich oraz inicjator Społecznego Komitetu Antykomunistycznego „Antyk”: „Popędy niszczycielskie zrewolucjonizowanych tłumów, podsycane nie liczącą się z niczym propagandą nienawiści, wyładowują się w rzezi warstw zamożnych, w rzezi elity intelektualnej narodu i w burzeniu wielowiekowego kulturalnego i cywilizacyjnego dorobku”².

„Pojutrze”, którego nie było

W Szarych Szeregach realizowano program *Dziś – jutro – pojutrze*³, przygotowujący młodych ludzi do pracy w niepodległej Polsce. Rzeczywistość kraju rządzonego przez komunistów była sprzeczna z harcerską ideą służby Bogu, Polsce i bliźnim. „Pojutrze” nadeszło dopiero po roku 1989.

Po II wojnie światowej struktury ZHP odbudowały się spontanicznie. Pracę wychowawczą z młodzieżą podjęto w duchu całkowicie niezgodnym z dążeniami komunistycznej władzy⁴. Równocześnie wiele środowisk wojennego harcerstwa dzieliło powojenny los Armii Krajowej. Polska nie była już państwem niepodległym, lecz okupowanym przez wojska sowieckie i uległy im rząd w Warszawie.

Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 30 grudnia 1944 r. powołał do życia nowy ZHP i jego władze. Równocześnie na obszarach okupacji niemieckiej – a formalnie na ca-

¹ Korzenie harcerstwa, obok angielskiego skautingu, tkwią głęboko w niepodległościowym „Zarzewiu”, przygotowującym kadry przyszłej polskiej armii, i w organizacji „Eleusis”, propagującej abstynencję.

² H. Glass, *Na szlaku Chudego Wilka*, Warszawa 1998, s. 116.

³ S. Broniewski, *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji Naczelnika*, Warszawa 1983, s. 72–73; S. Broniewski, *Florian Marciniak. Naczelnik Szarych Szeregów*, Warszawa 1988, s. 145–175.

⁴ Zob. J. Kwiek, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1950. Powstanie, rozwój, likwidacja*, Toruń 1995.

łym terytorium II Rzeczypospolitej – istniały nadal Szare Szeregi (a także „Związek Koniczyn” – organizacja harcererek). Na początku stycznia 1945 r. hm. Leon Marszałek, naczelnik Szarych Szeregów, wydał rozkaz rozwiązujący tę konspiracyjną organizację⁵. Jednak część drużyn Szarych Szeregów pozostała w podziemiu – najpierw w organizacji „NIE”, a potem w Zrzeszeniu „Wolność i Niezawisłość”⁶. Pozostali oczekiwali na rozwój wydarzeń. Aleksander Kamiński z grupą instruktorów Szarych Szeregów byli przekonani, że należy podjąć pracę tam, gdzie znajdują się duże grupy młodzieży. Ponieważ drużyny w terenie spontanicznie podejmowały działalność w ZHP, Kamiński rozpoczął rozmowy na temat zbiorowego włączenia instruktorów Szarych Szeregów do Związku. Początkowo brak było zgody władz na taki krok. Kamiński osiągnął to jesienią 1945 r. Tym należy tłumaczyć, że działaczom PPR w początkowym okresie nie udało się zrealizować planów wykorzystania ZHP dla swoich celów. Widać to wyraźnie w raportach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i Pelagii Lewińskiej, sekretarz ZG ZHP, w negatywnych ocenach Edwarda Ochaba i Romana Zambrowskiego czy też w projektach Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego zakładających m.in. ściśle powiązanie ZHP z wojskiem⁷.

W latach czterdziestych ZHP nawiązywał do tradycji przedwojennej. Harcerze uczestniczyli w szczecińskiej manifestacji poparcia dla PSL i Stanisława Mikołajczyka podczas Zlotu Młodzieży w Szczecinie w kwietniu 1946 r.⁸, w wydarzeniach 3 maja 1946 r. w Krakowie, mieli bliskie kontakty z Kościołem.

Okruchy harcerskiej „drugiej konspiracji”

Istniał wtedy jeszcze inny nurt harcerskiego życia. Było to kilkadziesiąt konspiracyjnych grup harcerskich, które dzieliły losy poakowskiego podziemia i działały w oczekiwaniu na niepodległość. Posługując się dokumentami z akt sądowych i archiwów UB, można wymienić niektóre z nich: mieleckie „Rysie”, łódzka „Młoda Polska”, suwalska „Harcerska Grupa Pogromców Komunizmu”, olsztyńska, szczecińska i śląska „Harcerska Organizacja

⁵ Zob. W. Hausner, *Skauting plus niepodległość*, Kraków 2008, s. 83–91.

⁶ Zob. J. Zabłocki, *Kawalki pociętego sztandaru*, Warszawa 1992.

⁷ Zob. *Komuniści wobec harcerstwa 1944–1950*, wybór, wstęp i oprac. K. Persak, Warszawa 1998.

⁸ Zob. R. Ptaszyński, *Trzymamy straż nad Odrą. Propaganda – fakty – dokumenty*, Szczecin 2007.

Podziemna”, przemyski „Związek Harcerstwa Polskiego Krajowego” i dziesiątki innych. Młodzi ludzie z harcerskich środowisk zapełnili obóz w Jaworznie, więzienia we Wronkach i w Rawiczu⁹. Hufce Polskie nigdy się formalnie nie rozwiązały, a zostały rozbite przez UB wraz z całym ruchem narodowym¹⁰.

Stalinowski epilog

W tej sytuacji ani udział drużyn harcerskich w odbudowie zniszczonego kraju, ani zaangażowanie w odrodzenie polskości na Śląsku, Warmii i Mazurach oraz na Pomorzu, ani też realizowany od 1948 r. program Harcerskiej Służby Polsce nie zmienił – dotyczących ZHP – planów władz komunistycznych. Ukazała się broszura *Walka o nowe harcerstwo*. Zlikwidowano podział na odrębne organizacje harcerek i harcerzy, przestały wychodzić pisma harcerskie. W ostry sposób zaatakowano metodykę Baden-Powella i ideę harcerską. W roku 1950 – po całej serii dokonanych przez UB aresztowań instruktorów harcerskich, konfiskat pamiątek i sztandarów – zlikwidowano ZHP, tworząc najpierw wydział harcerski, a potem Organizację Harcerską Związku Młodzieży Polskiej. Wiele sztandarów zniszczono, pocięto, spalono; ale też wiele zostało uratowanych. Niektóre możemy oglądać dzisiaj na Jasnej Górze. Komuniści odrzucili cały dorobek metodyczny i ideowy na rzecz masowości, przymusu, biurokratyzmu, etatyżacji i akcyjności. Tylko niektóre środowiska próbowały przetrwać pod przykrywką kół PTTK lub sekcji turystycznych LZS.

Nadzieje i złudzenia roku 1956

Wydarzenia 1956 r. w Polsce, w tym w organizacjach młodzieżowych, stworzyły możliwość upomnienia się o harcerstwo. Najpierw z ZMP została wyodrębniona Organizacja Harcerska Polski Ludowej (OHPL). Potem zaczęto pracować nad przywróceniem niektórych elementów metodyki harcerskiej, ale w oderwaniu od tradycyjnej idei ruchu harcerskiego. W połowie lat pięćdziesiątych m.in. Jacek Kuroń zaczął tworzyć grupy i drużyny walterowskie¹¹.

Walterowcom trzeba poświęcić kilka słów. Było to środowisko młodych komunistów, które w swojej aktywności przyjęło niektóre elementy metody harcerskiej. Ich patronem był gen. Karol Świerczewski. Z czasem, już w ZHP po roku 1956, powstał Hufiec Walterowski. W tym środowisku zrodziły się pomysły likwidujące podstawy działania tradycyjnych drużyn harcerskich, m.in. system zastępowy, system stopni i sprawności. W tym też środowisku dawni działacze OH ZMP znaleźli sojuszników w usuwaniu wychowania religijnego z harcerstwa i we wprowadzaniu tzw. wychowania socjalistycznego.

W grudniu 1956 r. spotkanie kadry OHPL w Łodzi poszerzono o udział grupy dawnych instruktorów z Aleksandrem Kamińskim i grupy przybyłej z Warszawy. Odbył się Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich, później uznany za I Zjazd ZHP. Pozornie powrócono do tradycyjnego harcerstwa. Pojawiły się drużyny, sztandary, mundur, a przede wszystkim Krzyż Harcerski. Ale równocześnie została przegrana walka o reaktywowanie ZHP, a Zjazd Łódzki dokonał przekształcenia Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej w nowy ZHP. Uznano nad-

⁹ Zob. A. Pietrzak, *Żołnierze Batalionu Armii Krajowej „Zośka” represjonowani w latach 1944–1956*, Warszawa 2008; *Stawiliśmy opór... Antykomunistyczne organizacje młodzieżowe w Małopolsce w latach 1944–1956*, red. J. Wójcik, Kraków 2008.

¹⁰ Zob. G. Ciura, *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie (Hufce Polskie) 1939–1945*, Warszawa 1998.

¹¹ J. Kuroń, *Wiara i wina. Do i od komunizmu*, Warszawa 1990, s. 136–168.

rzędność socjalizmu w wychowaniu (a za tym również PZPR), a „ohacy” (czyli instruktorzy wywodzący się z OH ZMP) dalej walczyli z dawnymi instruktorami harcerskimi. Nie było w nowym ZHP miejsca na wychowanie religijne i odrodzenie harcerstwa żeńskiego¹².

Po roku 1956 harcerstwo rozwijało się tylko w jednej, koncesjonowanej przez PZPR, organizacji. Pierwsze lata po przełomie październikowym pozwoliły na odrodzenie wielu drużyn i powrót do czynnej pracy dawnych instruktorów. Taki stan rzeczy trwał do roku 1958, a w niektórych rejonach Polski do początku lat sześćdziesiątych. Zmuszono do odejścia Józefa Grzesiaka „Czarnego”, legendarnego założyciela krakowskiej i wileńskiej „Czarnej Trzynastki” oraz więźnia Workuty. Z przewodniczenia Naczelnej Radzie Harcerskiej zrezygnował Aleksander Kamiński¹³. Przy komendach powstały tzw. zespoły partyjne.

Podziemna rzeka

Instruktorzy, którzy odtwarzali kilkudziesięcioletnią tradycję drużyn, sprawiali, że harcerstwo mogło nadal trwać w milczącym oporze. I chociaż punktów tego oporu było na mapie Polski coraz mniej i stawały się one coraz bardziej odosobnione, a ponadto w 1964 r. poprzez zmianę Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego w ZHP oficjalnie postawiono na wychowanie socjalistyczne, masowość i podległość PZPR, to tradycja wychowania harcerskiego wciąż trwała. W tym czasie Związkiem kierowali: Wiktor Kinecki, wcześniej działacz Światowej Federacji Młodzieży Demokratycznej, i Stanisław Bohdanowicz.

Specyfika harcerskiego działania sprawiła, że w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, mimo pozornej jedności na zewnątrz, nastąpiło wewnętrzne rozwarstwienie ZHP. Co innego deklarowały i realizowały władze Związku, nawet do szczybla hufców, a co innego niektóre środowiska wierne tradycyjnym ideałom. Ciągłość pracy drużyn, następstwo pokoleń instruktorskich i duży krytycyzm w ocenie sytuacji kraju robiły swoje. Na przetrwanie ruchu harcerskiego wpłynęła także atmosfera i harcerska tradycja domów rodzinnych instruktorów, samokształcenie oparte o domowe biblioteki pełne dawnej harcerskiej literatury, pamięć o dokonaniach w latach 1956–1958, kontakty osobiste z harcerstwem na obczyźnie, kontakty z seniorami, udział w niezależnych inicjatywach społecznych, a także przyjmowanie patronów z kręgu Szarych Szeregów.

Rodowód niepokornych lat osiemdziesiątych XX w.

W latach siedemdziesiątych wprowadzono w ZHP (naczelnikiem był wówczas Jerzy Wojciechowski) program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej i dążono do tego, by liczebność organizacji osiągnęła 3 mln członków. W tym czasie w drużynach Warszawy, Krakowa, Łodzi, Gdańska, Poznania, Zakopanego, Lublina i wielu innych miast wychowywali się „harcerze niepokorni”. To wychowanie opierało się na dwóch zasadniczych przesłankach: przekonaniu o niezwykłej wartości wychowawczej ideowego – i odwołującego się do metody Baden-Powella – harcerstwa międzywojennego, które „spinało” rodzinę, szkołę i parafię; wewnętrznym przeświadczeniu, że stworzony przez komunistów system jest niesprawiedliwy, a ojczyzna nie jest niepodległą Polską marzeń i dopiero trzeba czekać na realizację programu *Pojutrze czy Testamentu Polski Walczącej*.

Już w latach sześćdziesiątych w harcerstwie pojawiały się enklawy „tradycyjności”, dotąd zresztą jeszcze nieopisane. Początkowo była to samoistna realizacja założeń tradycyjnego

¹² Zob. K. Persak, *Odrodzenie harcerstwa w 1956 roku*, Warszawa 1996.

¹³ A. Kamiński, A. Wasilewski, *Józef Grzesiak „Czarny”*, Paryż 1984.

harcerstwa. Później doszło do wymiany myśli i doświadczeń poza oficjalnymi strukturami. Poniższe przykłady, to zaledwie kilka z całej masy rozmaitych inicjatyw:

– „Gromada Włóczęgów” warszawskiej „Czarnej Jedyńki” – najpierw klub dyskusyjny krytycznie oceniający rzeczywistość, a potem, w 1976 r., inicjujący pomoc dla robotników Radomia i Ursusa;

– drużyny i szczepy m.in. z Krakowa i Poznania, które nawet w formach zewnętrznych nie poddały się programowi HSPS, utrzymując równocześnie odrębne drużyny męskie i żeńskie;

– lubelski szczepek „Zawisza”, który w połowie lat siedemdziesiątych otwarcie powrócił do tradycyjnej rotacji Przyrzeczenia Harcerskiego, dokonał podziału na strukturę męską i żeńską, a w 1979 r. nawiązał kontakty z opozycją;

– warszawskie środowiska m.in. 22. WDH, 23. WDH, 208. WDH, które podjęły wysiłki zmierzające do wspólnego występowania w obronie zagrożonych wartości harcerstwa, a także spotykały się z innymi na Rajdzie „Arsenał”;

– Krąg „Czarnego Dębu” chroniący ideę służby Bogu, Polsce i bliźnim – obserwowany i poddawany próbom rozbicia przez SB.

W takim stanie harcerstwo weszło w Sierpień ’80. Wtedy też mogły zderzyć się efekty dyskusji krakowskich instruktorów z warszawską koncepcją kręgu instruktorskiego, co zaowocowało powstaniem Porozumienia Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM); harcerskiej „Solidarności”, jak określono to środowisko w latach dziewięćdziesiątych.

KIHAM

We wrześniu 1980 r. Rada Naczelna ZHP nie zaproponowała niczego, co odbiegałoby od polityki ówczesnych władz PRL. W związku z tym we wrześniu i październiku powstały pierwsze KIHAM¹⁴. Odbywający się w marcu 1981 r. VII Zjazd ZHP zawiódł oczekiwania środowisk kihamowskich, chociaż otworzył możliwości działania dla samoograniczających się reformatorów (takimi byli w ZHP np. uczestnicy Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość” czy później środowiska krakowskiego Kręgu „Białej Podkładki” i miesięcznika „Harcercz Rzeczypospolitej”). W kwietniu lubelski Krąg „Zawisza” wystąpił z ZHP, zapoczątkowując tworzenie Niezależnego Ruchu Harcerskiego (NRH), którego rozwój przerwało wprowadzenie stanu wojennego. Pojawiły się również informacje o innych grupach harcerskich, podejmujących próby pracy poza ZHP. W czasie „gorącej” jesieni 1981 r. odbył się na krakowskich Błoniach Jubileuszowy Zlot, zorganizowany z inicjatywy KIHAM dla ok. 6 tys. uczestników. Wraz z nadchodzącą zimą Rada Porozumienia KIHAM ogłosiła Pogotowie Zimowe Harcerek i Harcerzy. W ślad za tym Harcerskie Pogotowie Zimowe ogłosiły władze ZHP. Zaostriżył się spór o ideowy kształt harcerstwa – KIHAM zaproponowały powrót do tradycyjnej treści Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego, a także wezwały instruktorów, którzy nie przestrzegali Prawa Harcerskiego, do opuszczenia ZHP. Postawa władz ZHP skłoniła KIHAM do podjęcia prac nad stworzeniem samodzielnej organizacji. Stan wojenny zatrzymał te starania.

Harcerstwo niezależne

Po wprowadzeniu stanu wojennego i samorozwiązaniu się KIHAM w 1982 r., środowiska z nim związane zaczęły poszukiwać nowej formuły dla autentycznego ruchu harcerskiego.

¹⁴ S. Czopowicz, *KIHAM. Zarys wydarzeń, wybór dokumentów i relacji*, Warszawa 1998; A.F. Baran, *Walka o kształt harcerstwa w Polsce 1980–1990. Niepokorni i niezależni*, Warszawa 2007.

Postanowiono stworzyć niejawną strukturę wewnątrz ZHP, obejmującą największe środowiska instruktorskie i zdolną do szeroko zakrojonych działań wychowawczych i programowych, które miały neutralizować wpływy komunistycznej kadry ZHP. W roku 1983, po przeprowadzeniu pierwszej „Białej Służby”, sztaby BS przekształcono w lokalne kierownictwa tzw. Ruchu Harcerskiego¹⁵. Jesienią 1988 r. zapadła decyzja o ujawnieniu Ruchu wewnątrz ZHP, przekształceniu go w organizację instruktorów i przyjęciu nazwy Ruch Harcerski Rzeczypospolitej (RHR). Niestety, w tym czasie ujawnił się wewnętrzny konflikt: część RHR zmierzała do reaktywowania ZHP w oparciu o Statut z roku 1936, a część do budowy nowej organizacji. Ta różnica koncepcji przyniosła wiosną 1989 r. powstanie dwóch organizacji – Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej i ZHP (rok zał. 1918), które w 1992 r. połączyły się we wspólnym ZHR.

Ruch Harcerski Rzeczypospolitej działał na kilku płaszczyznach, tworząc warunki do tego, by przy zaistnieniu sprzyjających okoliczności można było upomnieć się o tradycyjny ZHP. Dla społeczeństwa dostrzegalne były jedynie duże imprezy, które integrowały środowiska harcerskie, uczyły bezinteresownej służby i kształtowały aktywne postawy wobec tradycji narodowej. Myślę tutaj o „Białej Służbie” podczas dwóch pielgrzymek Jana Pawła II do Polski (1983 i 1987), o pielgrzymkach do Częstochowy (od 1981), o harcerskiej służbie podczas pogrzebu mjr. Jana Piwnika „Ponurego” (1988). To tylko kilka przykładów działań organizowanych przez RHR, a nie ZHP.

Ideową podstawą pracy drużyn i środowisk związanych z RHR było Przyrzeczenie Harcerskie podkreślające służbę Bogu, Polsce i bliźnim, a także opracowana na potrzeby harcerzy i instruktorów deklaracja ideowa *Drogowskazy*, której realizacja musiała włączyć harcerstwo do budowy demokratycznego i niepodległego państwa polskiego.

Niebagatelne znaczenie miało podjęcie spraw wychowania religijnego. Cała „harcerska Polska” pokryła się w latach 1982–1989 siecią Duszpasterstw Harcerek i Harcerzy, kapelani pojawili się na obozach i zbiórkach drużyn, a harcerscy instruktorzy zawędrowali w swoich pielgrzymkach do Rzymu, Lourdes i Fatimy. W 1985 r. wraz z powołaniem Krajowego Duszpasterstwa z ks. bp. Kazimierzem Górnym, zaczęto wydawać pismo „Czuwajmy”¹⁶.

Nie można zapomnieć również o nawiązaniu kontaktów z ZHP poza granicami kraju, których owocem stał się udział Krajowej Drużyny Złotowej w IV Światowym Zlocie Harcerstwa w Rising Sun, w USA (1988). W tym czasie nawiązały się bliskie więzi z dotychczasowym przewodniczącym ZHP poza granicami kraju i późniejszym Prezydentem RP na Uchodźstwie, hm. Ryszardem Kaczorowskim, oraz nowym przewodniczącym ZHP poza granicami kraju, hm. Stanisławem Berkietą. Było to wydarzenie bez precedensu w historii harcerstwa na obczyźnie i ruchu harcerskiego w kraju. Instruktorzy z Polski wyjechali do USA bez zgody władz ZHP, mimo że do tej pory obowiązywał zakaz oficjalnych kontaktów przedstawicieli władz ZHP na uchodźstwie z harcerstwem w Polsce.

Wszystkie te działania spotykały się z negatywną reakcją władz ZHP. Wyrzucano instruktorów z organizacji, rozwiązywano drużyny, a nawet całe środowiska (np. Hufiec Trzebinia, 1984), publikowano w prasie artykuły negujące potrzebę wychowania religijnego, blokowano wszelkie informacje o wewnętrznych problemach harcerstwa, a także tworzone system

¹⁵ Zob. J. Parzyński, *Ruch Harcerski Rzeczypospolitej 1983–1989*, Kraków 1991.

¹⁶ Zob. W. Hausner, M. Kapusta, *Harcerstwo duchowej niepodległości. Duszpasterstwo harcerskie w dokumentach Służby Bezpieczeństwa i archiwaliach środowisk harcerskich 1983–1989*, Kraków 2009.

penetracji harcerstwa przez SB. W wielu miejscach w Polsce w środowiskach harcerskich działali tajni współpracownicy, wykorzystywano kontakty operacyjne.

Obok RHR istniały środowiska harcerstwa niezależnego, drużyny działające poza ZHP. W 1985 r. w Koninie powstała Polska Organizacja Harcerska (POH). Od początku 1982 r. ze środowisk NRH wyrastała harcerska służba liturgiczna, ruch zawiszaków i przewodniczek, z których w 1989 r. powstało Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. Także w Trzebini harcerze utworzyli Apostolską Grupę „Betania”. Działały również drużyny harcerskie w parafiach. W roku 1988 pojawiły się Związek Drużyn Rzeczypospolitej w Kotlinie Kłodzkiej, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej na Wybrzeżu, bractwa skautowe. Jesienią tego samego roku utworzono Ogólnopolskie Porozumienie Harcerskich Organizacji i Środków Niezależnych.

Związek Harcerstwa Polskiego przygotowywał się do IX Zjazdu. Nie zanosilo się na realizację programu odrodzenia harcerstwa sformułowanego na początku lat osiemdziesiątych ani na powrót do kształtu organizacji działającej jeszcze w latach czterdziestych. Nie proponowano zmian ideowych i oparcia wychowania na idei służby Bogu, Polsce i bliźnim. Takie były oceny instruktorów zaangażowanych w niepokorne i niezależne harcerstwo.

W grudniu 1988 r., do tworzącego się wtedy Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie, skierowane zostało oświadczenie podpisane przez Przewodniczącego i Naczelnika RHR, wyrażające akces harcerstwa i jego struktur niezależnych do prac Komitetu. Oczywiście, akces ten dotyczył przede wszystkim spraw młodzieży i wychowania. Stąd sprawa harcerstwa wypłynęła przy „podstoliku” młodzieżowym podczas obrad „okrągłego stołu”, a reprezentującą PZPR Leszek Miller powiedział, że „harcerstwa partia nie odda”.

* * *

W roku 1989 poza ZHP powstało kilka organizacji harcerskich, w tym ZHR, ZHP (rok zał. 1918) i SHK „Zawisza”. Nadal pracowała Polska Organizacja Harcerska. W latach dziewięćdziesiątych działało jeszcze wiele mniejszych organizacji lub samodzielnych drużyn m.in. samodzielny Hufiec „Dęby”, organizujący drużyny w placówkach salezjańskich w Polsce południowo-zachodniej, Polska Organizacja Skautowa, gdyński Niezależny Krąg Instruktorów Harcerskich „Leśna Szkoła”. Wszystkie one wraz z POH połączyły się w strukturach ZHR. W połowie lat dziewięćdziesiątych ZHP opuścili jeszcze środowiska tworzące Stowarzyszenie Harcerskie. Patrząc na dzisiejsze harcerstwo i jego stan, trzeba pamiętać o tym, co działo się przez pół wieku historii od 1944 r.

Z lewej lilijka ZHP z czasów PRL, z prawej lilijka ZHR (fot. P. Życieński)